

УДК 321: 316.752

Ю.І. Калюжна

ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ: ЦІННІСНО-НОРМАТИВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ

У статті запропоновані презентації пізнавальних стратегій концепту легітимності політичної влади в контексті аксіологічного (ціннісно-нормативного) підходу. Автором робиться спроба визначити ціннісно-нормативні детермінанти легітимності політичної влади.

Ключові слова: легітимність, легітимність влади, ціннісна легітимація..

В статье предлагается презентация познавательных стратегий концепта легитимности политической власти в контексте аксиологического (ценностно-нормативного) подхода. Автором осуществляется попытка определить ценностно-нормативные детерминанты легитимности политической власти.

Ключевые слова: легитимность, легитимность власти, ценностная легитимация.

The article offers a presentation of the concept of cognitive strategies of legitimacy of political power in the context of the axiological (value-normative) approach. The author made an attempt to identify the determinants of value and normative legitimacy of political power.

Key words: legitimation, legitimacy of power, value legitimation.

Постановка проблеми. Антиномії соціально-політичної реальності ХХ століття та початку ХХІ століття сколихнули наукове середовище когнітивно-інноваційною експлозією пізнавальних стратегій, що апелювали до аксіологічного ядра феномену «легітимації влади» і були спрямовані на теоретико-методологічну експлікацію та пошуки нових ціннісно-нормативних детермінантів концепту «легітимності».

Аналіз актуальних досліджень. Дослідницька робота з літературним масивом сучасних наукових видань виявила широкий спектр публікацій (від абстрактно-теоретичних до конкретно-практичних), у яких комунікаційним ядром виступає феномен «легітимації політичної влади». Так, у західноєвропейській та американській дослідницькій традиції провідними концептуальними дизайнерами категорії легітимності визнано - В. Адорно, К. Апеля, Х. Арендт, Д. Белла, Р. Бендікса, П. Бергера, З. Бжезинського, П. Бурдьє, М. Вебера, І. Валлерстайна, Б. Вестлі, Ю. Габермаса, Е. Гідденса, С.

Гінера, М. Догана, Г. Єллінека, Д. Істона, Г. Йонаса, Ж.-Л. Кермонна, Д. Коппа, Ж. Ліотара, С. Ліпсета, Х. Лінца, Т. Лукмана, Р. Мейера, С. Московічі, Ф. Нонета, Р. Паріса, Т. Парсонса, Р. Розена, Дж. Саймонса, Л. Саністебана, М.-К. Смаутса, Дж.Федеріко, Г. Ферраро, К. Фрідмана, С. Хантінгтона, Д. Хелда, Ф. Херна, О. Хеффе, Т. Шабо, К. Шмітта, К. Ясперса та ін.

В рамках дослідницької стратегії на особливу увагу заслуговують «легітимаційні дискурси» українських дослідників – Т. Алексєєвої, І. Антоновича, В. Андрущенко, В. Бебика, Є. Бистрицького, Д. Видріна, О. Висоцького, П. Гайденко, Є. Головахи, О. Гребіневича, Н. Дармограй, О. Дащаківської, О. Кокорської, А. Колодія, Ю. Кравченко, С. Кузнєцової, А. Лузана, С. Макєєва, П. Манжоли, М. Михальченко, А. Міщенко, М. Мокляка, М. Орзіха, А. Панаріна, А. Пойнченка, І. Попова, В. Ребкало, Ф. Рудича, С. Рябова, В. Степаненко, Ю. Тихомирова, М. Томенко, В. Фадєєва, А. Федосєєва, В. Фесенко, А. Фетісова, О. Фісун, Є. Цокури, В. Шаповала, О. Шестопада, В. Шинкарука, О. Шульги та багатьох інших. Тематизація проблемного поля легітимності та ціннісної складової легітимаційних практик в російській науковій спільності репрезентована в дослідницьких варіаціях – В. Ачкасова, Г. Белова, Г. Гаджиєва, Ю. Гуторова, В. Давидова, А. Демідова, О. Дібірова, А. Єрмоленко, В. Заблоцького, К. Завершинського, В. Зубока, В. Ільїна, А. Ішмуратова, Б. Капустіна, А. Керімова, В. Князєв, В. Коваленко, В. Колосова, В. Крамніка, Н. Кудряшова, С. Ланцова, В. Макаренко, Е. Мощелкова, О. Панарина, І. Сахарова, Н. Скіперських, Л. Сморгунова, Р. Туровського, Р. Шпаковой, О. Шутова та інших.

Очевидним є те, що попри масштабність наукових проєкцій та публікацій у сучасному науковому просторі помітна дефіцитність досліджень, в яких предметом теоретичного аналізу був би саме аксіологічний (ціннісний) вимір легітимності політичної влади. До евристичного потенціалу аксіологічного підходу, як теоретичного інструментарію для архітектури концепту легітимності влади, апелює й

український дослідник М. Тур: «Незважаючи на те, що кількість публікацій з проблем легітимності й легітимації в українському соціально-гуманітарному дискурсі в останні роки бурхливо зростає, однак не знято потребу в системному соціально-філософському дослідженні питання легітимації соціальних інститутів, насамперед в аспекті експлікації концептуально-методологічних засад теоретичних моделей легітимації. А це дало б змогу адекватно осягнути кризу легітимації інститутів за умов поширення глобалізаційних процесів на всі сфери соціального життя: політику, економіку, спорт, інформацію тощо» [9, с. 48].

Відтак, з огляду на вищевикладене, **мета статті** – полягає у виявленні ціннісно-нормативних детермінантів, що формують каркас легітимності політичної влади

Виклад основного матеріалу. Методологічні координати концепту легітимності беруть початок з класичної «веберівської формули» – «Держава є організація, що володіє монополією на легітимне використання фізичної та символічної сили на певній території, відповідно до населення» [3, с. 217] та «веберівської тріади» типів панування (традиційна, харизматична та раціонально-легальна легітимність). Звертаючись до аналізу природи легітимних явищ М. Вебер вказує на вихідний момент легітимності – соціальні суб'єкти можуть вважати свої дії легітимними або переконливо надавати їм видимість легітимності, керуючись різними розуміннями смислу соціального порядку, або орієнтуючись на смисл конкуруючого соціального порядку, іншої ціннісно-нормативної системи. На нашу думку, беззаперечним, є той факт, що М. Веберу належить теоретична першість у гносеологічній рефлексії, що сприяла утворенню аналітичного каркасу сучасного концепту «легітимності».

У післявеберівських дослідженнях з'явилось чимало знакових теоретико-методологічних знахідок, що апелювали до аксіологічного ядра феномену «легітимації влади» та позитивно вплинули на іррадіацію концептуального простору легітимності політичної влади. В цьому контексті,

на нашу думку, оригінальними виявляються теоретичні схеми Ж.-Л. Кермонна: «легітимність полягає у відповідності політичної влади тим цінностям, на яких засновано режим»[7, с. 138–139]. При цьому підтримуючи думку М. Дюверже, дослідник висловлює переконання, що легітимним є не той режим, який впроваджує у життя тільки власні цінності, а той який хоча б у невиразній формі відповідає народним прагненням. Важлива з точки зору розуміння місця та ролі цінностей у процесі легітимності й теоретична позиція Ю. Габермаса, який стверджує, що легітимність політики відображається у її відповідності тим цінностям, які встановлюються самою комунікативною спільнотою. Саме на основі колективних цінностей формується колективна ідентичність та здійснюється соціальна інтеграція, а отже можливий консенсус, який є умовою легітимності. Відтак, для Ю. Габермаса, легітимність – це чеснота політичного порядку бути визнаним законним і справедливим, тоді як легітимація – це досконале аргументування[12, с. 178].

Варіативно-інтерпретаційну перцепцію феномену легітимності влади заковано й у дослідницьких проєкціях сучасних німецьких вчених Г. Йонаса та К. Дойча. Аналізуючи ціннісну природу легітимності, К. Дойч вважає, що вона виникає у результаті поєднання цінностей: сумісності політичних дій із пануючою у даному суспільстві системою цінностей і сумісності загальних цілей політики із особистими цілями індивіда. Когнітивний простір теоретизувань Г. Йонаса виявляє, ще більш глибокі інтенції: «Для справжньої легітимації, потрібне поняття блага, яке не тотожне поняттю цінності. ...тому слід з'ясувати різницю між об'єктивним і суб'єктивним статусом цінності (або, коротше: між цінністю самою по собі і чиеюсь оцінкою), а отже — співвідношення між благом і буттям» [6, с. 122].

Цінності, оформлені у систему і покладені в основу ідеології виступають дієвим засобом легітимності влади. Відповідно, Д. Істон відносить ідеологію до основних джерел влади, зауважуючи, що вона представляє форму вираження потреб та інтересів суспільства, і в той же час

є засобом маніпулювання думки (при цьому наголошується на маніпулятивному характері ідеології) [11, р. 44].

На маніпулятивний аспект використання цінностей звертає увагу й П. Бурдьє. На його думку, найбільш ефективним засобом досягнення легітимності є використання стратегії універсалізації [2, с. 336]. Ця стратегія передбачає дотримання представниками влади універсальних правил, цінностей, фундаментальних законів. Проте, у більшості випадків, використання цих стратегій засноване лише на «створенні бачення» формальної чи фіктивної поваги до існуючих суспільних цінностей.

Продовжуючи дослідницький ряд наведемо міркування Р. Мерельмана, який визначає, легітимність, як якість «моральної або доцільної правоти режиму» [14, р. 547], яка приписується йому народом. Для Д. Коппа гносеологічні рамки архетипу легітимності влади обмежені «моральним авторитетом керувати» [10, р. 3]. Своє місце у легітимації політичної влади займають правові цінності суспільства, легітимність настає у випадках відповідності політичної влади праву, справедливості, принципам які зафіксовано у нормативних актах держави чи суспільних уявленнях про природне право. Так, авторська позиція британського дослідника Д. Хелда орієнтує сучасну наукову спільноту усвідомити легітимність політичної влади крізь призму цінностей та законів: «Люди дотримуються права і законів, оскільки вважають їх правомірними гідними поваги» [13, р. 238].

За алгоритмом дослідження логічно звернутись до «когнітивних континуумів» концепту легітимності влади на теренах українського та російського суспільно-гуманітарного дискурсу. Реконструкція теоретико-методологічного матеріалу виявляє, що наукова рефлексія сучасних вітчизняних дослідників категорично контрастує з логікою «теоретичних цензорів» радянської ідеологемі пізнання. Модернові теоретичні інтенції провідних генераторів сучасної української і російської наукової доктрини, створили перспективи трансцендентності пізнання феномену легітимності. Так, український дослідник О. Гребіневич проголошує принципову позицію,

що утворює рефлексивні орієнтири у гносеологічних горизонтах концепту легітимності: «Доведено, що тематизація проблеми ціннісно-нормативної легітимації політичної системи методологічно дає можливість виявити змістову складову процесу легітимації в конкретній політико-правовій спільноті та артикулювати ті ціннісно-нормативні засновки, які, проходячи „фільтри дискурсивації“, набувають нового значення, що містить у собі великий інтеграційний потенціал для цієї політико-правової спільноти» [5, с. 7].

Проблематика обґрунтування легітимності соціально-політичного порядку крізь призму ціннісно-нормативних патернів, відображена й у дослідницьких практиках російського науковця С. Козлова: «Основи легітимації соціального порядку безпосередньо пов'язані з рамочними умовами, цінностями, нормами, що задають базові параметри взаємодії та комунікації соціальних акторів і через це утворюють та визначають саму можливість відтворення єдиного соціально-політичного простору... Легітимність може бути усвідомлена як певний стан влади, соціально-політичного порядку і всієї соціальної системи в цілому, що характеризуються внутрішньою узгодженістю, інтегрованістю завдяки засобам певної системи цінностей, норм, смисли, які утворюють соціокультурну традицію... Домінуючі цінності, норми, смисли слід розуміти, з одного боку, як такі, що утворюють інтерсуб'єктивний концептуально-смысловий простір, з іншого боку, важливо акцентувати увагу саме на комунікативних взаємодіях, практиках індивідів, груп, спільнот, в ході яких викристалізовується, відтворюється та модифікується загальне нормативно-смысловий, ціннісний простір» [8, с. 73].

Вагома роль в обґрунтуванні ціннісно-нормативних детермінантів легітимації політичної влади в сучасному українському суспільстві належить ряду дослідників – О. Висоцькому, Н. Дармограй, О. Дацаківській, Т. Кузьменко, П. Манжолі, М. Туру, Є. Цокуру, О. Шульзі, Є. Юрійчуку та багатьом іншим. Так, вітчизняному науковцю О. Висоцькому належить

наступна теоретична конклюдія (висновок): «Імплантація в суспільну свідомість чи актуалізація значущості певних норм і цінностей виступає важливим моментом забезпечення легітимації політичної влади. Норми та цінності мають велику силу забезпечення легітимації влади, оскільки здатні з'єднувати та мобілізувати суспільні сили, а також регулювати та спрямовувати політичну поведінку». Висоцький пропонує власну класифікацію цінностей, які здатні впливати на легітимність політичної влади: перша група – цінності безпеки; друга група – патріотичні цінності; третя група – цінності свободи і вивільнення; четверта група – цінності справедливого порядку. Висоцький наголошує, «Ефективне та успішне забезпечення легітимації політичної влади вимагає врахування кожної із виокремлених груп цінностей, наявності носіїв усіх названих типів свідомості, але при цьому особливої уваги до цінностей тієї групи, яка має першорядну значущість для більшості суспільства» [4, с. 184].

Теоретична конфігурація ціннісно-нормативного потенціалу легітимності відображена й у позиції Є. Бистрицького: «Легітимація – це розгорнутий у часі політичний дискурс, процес поширення обговорення, обмірковування, зрештою – доведення колективної правильності й прийнятності соціально-правових норм, які переважно стихійно встановлюються новими політиками». Дослідник продукує наступну тезу: «Легітимність – це складний процес об'єднання суспільства на основі спільних цінностей та одночасно доведення здатності реалізувати колективну ідентичність з боку політичної організації суспільства» [1, с. 13].

Запропоновані презентації пізнавальних стратегій концепту легітимності політичної влади в контексті аксіологічного (ціннісно-нормативного) підходу визначили орієнтири для авторської формули легітимності. Легітимність – це політико-культурний імператив, матриця, патерн, створений на основі цінностей, норм, смислів, за допомогою яких моделюється та відтворюється соціально-політична реальність. Зазначимо, що в цінностях, нормах та смислах закодовано колосальний мобілізаційний

потенціал щодо легітимації політичної влади; він є тим моральним імперативом, що утворює систему координат, яка допомагає індивіду зорієнтуватися в світі сучасної політики. Саме на основі власних ціннісних пріоритетів громадяни моделюють бажаний для себе спосіб суспільно-політичної організації, уявлення про «ідеальний порядок». Феномен легітимації політичної влади стає можливим лише за умови існування нормативного консенсусу в спільноті або ціннісної легітимації. Мається на увазі відповідність влади нормам і цінностям, що поділяються більшістю в суспільстві: відповідність офіційної ідеології цінностям суспільства, які склалися в ході історичного розвитку та укорінилися у суспільній свідомості; відповідність діяльності самих представників влади цінностям тієї ідеологічної доктрини, яка є офіційною у державі; максимально можлива відповідність загальних цінностей політики та конкретних цінностей індивіда.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз теоретичних ресурсів західної політологічної думки спонукає до аксіоматичних, як на нашу думку, узагальнень: по-перше, провідними модераторами сучасного європейського та американського політологічного дискурсу вдало експлуатується поліваріативність аксіологічного (ціннісно-нормативного) підходу задля зміцнення теоретико-методологічної конструкції концепту легітимності; по-друге, імпліцитність феномену «легітимності» потребує високого рівня концептуальної визначеності, верифікації та експлікації. Резюмуючи теоретичну частину дискусії, зазначимо, що попри, компліментарну оцінку висловлену науковим проектам сучасних дослідників, є підстави стверджувати: суттєві теоретико-когнітивні бар'єри, що пронизують проблемне поле дискурсу легітимності, повинні бути зорієнтовані на когнітивно-інноваційну рефлексію та пошук новітніх процедур легітимації політичної влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білий О. Побудова держави в Україні: шляхи легітимації / О. Білий, Є. Бистрицький // Політична думка. — 1996. — №1. — С. 11—23.
2. Бурдьє П. Соціологія політики / П. Бурдьє ; [пер. з фр.]. — М. : Socio – Logos, 1993. — 562 с.
3. Вебер М. Основные социологические понятия / М. Вебер // Вебер М. Избранные произведения. — М. : Прогресс, 1990. — С. 602—643.
4. Висоцький О.Ю. Ціннісно-нормативні детермінанти ефективності легітимаційних технік / О.Ю. Висоцький // ОСВІТА РЕГОНУ. — 2012. — №1. — С. 172—184.
5. Гребіневич О.М. Ціннісно-нормативна легітимація політичної системи: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03. / О.М. Гребіневич / Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. — К., 2006, — 20 с.
6. Йонас Г. Принцип відповідності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас ; [пер. з нім.]. — К. : Лібра, 2001. — 400 с.
7. Кермонн Ж.-Л. Легитимность / Ж.-Л. Кермонн, Ж.-Л. Шабо // Полис. — 1993. — №5. — С. 136—142.
8. Козлов С. В. Социально-политический порядок и его легитимность как социокультурные и ценностно-нормативные реали / С.В. Козлов // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. — 2007. — №4. — С. 66—73.
9. Тур М.Г. Легітимація соціальних інститутів: соціально-філософський аналіз: дис.. д-ра філос.. наук: 09.00.03 / М.Г. Тур / Київ. нац. ун-т Т.Г. Шевченка. — К., 2007. — 448 с.
10. Copp D. The Idea of Legitimate State / D. Copp // Philosophy & Public Affairs. — 1995. — Vol. 28. — Issue 1. — P. 3—45.
11. Easton D. Systems Analysis of Political Life / D. Easton. — New York : Wiley, 1965. — 507 p.
12. Habermas J. Communication and the Evolution of Society / J. Habermas ; [trans. and with introduction by Thomas McCarthy]. — L. : Heinemann Educational Books, 1979. — 239 p.
13. Held D. Models of Democracy / D. Held. — Stanford Stanford University Press, 1987. — 321 p.
14. Merelman R. Learning and Legitimacy / R. Merelman // American Political Science Review. — 1966. — Vol. 60. — № 3. — P. 547—559.